

УДК 61.378(477.83)«1939/1944»

А.Л. Федущак

ВИЩА МЕДИЧНА ОСВІТА У ЛЬВОВІ: 1939 – 1944 РОКИ

*Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького,
Кафедра клінічної фармації, фармакотерапії та медичної стандартизації,
м. Львів, Україна*

e-mail: fedandrij@gmail.com

Резюме: Зібрано, систематизовано й проаналізовано дані щодо становлення та обставини функціонування вищої медичної освіти на західноукраїнських землях після возз'єднання з УРСР та під час німецької окупації, про професорсько-викладацький склад та студентів Львівського державного медичного інституту (1939–1941 рр.) та Державних медично-природничих фахових курсів (1942–1944 рр.). За біографічними даними відстежено фахову та життєву долю понад 200 студентів медицини та фармації, які навчалися в окупованому Львові. Доведено, що Державні медично-природничі фахові курси у Львові були закладом вищої медичної освіти, який продовжив освітні традиції Львівського державного медичного інституту початку 40-х рр. ХХ ст. та став основою його відбудови у перші післявоєнні місяці.

Ключові слова: історія медичної освіти, вищі медичні навчальні заклади Львова, Державні медично-природничі фахові курси, Staatliche Medizinisch-Naturwissenschaftliche Fachkurse Lemberg, студенти в медичній службі УПА, львівські студенти в еміграції.

Вступ. Вища медична освіта (ВМО) у Львові періоду возз'єднання українських земель, німецької окупації та післявоєнної відбудови залишається полем наукових досліджень і суперечок, неоднозначних оцінок у науково-історичному середовищі.

Логіка історичних процесів періоду Другої світової війни (ДСВ), історичні передумови та локальні обставини зумовили неоднозначні процеси й докорінні зміни ВМО у Західній Україні (ЗУ). Впродовж не повних 5-ти років (осінь 1939 – осінь 1944 рр.) єдиний у ЗУ медичний вищий навчальний заклад (ВНЗ) 4 рази змінював свій статус: з медичного факультету Львівського університету – на самостійний ВНЗ з 2-ма факультетами, невдовзі – медично-природничі фахові курси (МПФК) з медичним та природничо-фармацевтичними відділами, з 1944 р. – знов медичний інститут (МІ). Якщо перший із цих етапів (створення Львівського державного медичного інституту (ЛДМІ)) не викликав особливих різночитань, то наступний – фахова освіта на МПФК часів німецької окупації, практично повністю замовчувався радянською історіографією і дотепер залишається не достатньо дослідженим, по-різному трактується, а то й надалі замовчується, і в сучасних умовах. Окремі публікації з історії ВМО

в Україні періоду ДСВ носять мемуарно-публіцистичний характер і не дають відповіді на засадничі питання існування та характеру медичної освіти під час німецької окупації в ЗУ. Обмеженість достовірної інформації, аналітичних досліджень і, головне, відсутність на території України документальних першоджерел того періоду¹⁵, актуалізують дослідження з цієї проблематики.

Мета дослідження. Обґрунтувати спадкоємність та значення вищої медичної освіти у м. Львові періоду Другої світової війни та ввести у сучасний науковий обіг маловідомі достовірні дані з цієї проблематики.

Матеріали та методи дослідження. Досліджено доступні інформаційні джерела з історії ЛДМІ періоду 1939–1941 рр., державних МПФК періоду 1941–1944 рр. Вважається¹⁵, що архіви МПФК були вивезені спочатку до Кракова, пізніше – Бреслау (Вроцлава), де й пропали під час бойових дій 1945 р. Однак, результати аналізу опублікованої *Z. Albert*²⁰ мемуарно-історичної праці засвідчують, що автором опрацьовувались документи з архівів МПФК. Тому дослідження цього інформаційного джерела дає можливість ввести у сучасний науковий обіг маловідомі й достовірні дані з цієї проблематики та обґрунтувати наукову гіпотезу нашого дослідження,

а саме: ВМО у Львові періоду ДСВ була безперервною і на етапах реорганізації (1939–1941 рр., 1941–1944 рр., 1944–1945 рр.) успадковувала традиції та потенціал попередніх періодів. В опрацюванні матеріалів та формулюванні висновків використано методи: історичний, системного та історичного аналізу, семантичний, порівняльний, бібліо- та біографічний.

Результати дослідження та їх обговорення. На період ДСВ припадає ще чимало не досліджених сторінок з історії ВМО України. У вітчизняній історіографії мало висвітлено обставини реформування ВМО після німецької окупації Польщі та воз'єднання західноукраїнських земель з УРСР, практично відсутня інформація про діяльність ВНЗ в умовах евакуації у східні області СРСР (1941–1944 рр.), та існування ВМО в окупованій нацистською Німеччиною Україні, зокрема – в ЗУ.

Особливості суспільного ладу радянського періоду і, відповідно, історичної науки, окреслили теми й періоди, виведені за межі історичних досліджень. Такими, на жаль, виявились історія медицини, ВМО і, зокрема, ЛДМІ періоду воз'єднання ЗУ з УРСР, німецької окупації та відновлення радянської влади в Україні. Окремі розвідки з історії ВМО на західноукраїнських землях належать *І.Я. Шапіро*¹⁷⁻¹⁹, *Н. Сингалевич*¹⁴, *Р. Осінчуку*^{10,11}, *З. Albert*²⁰. Замовчувана радянською історіографією з кон'юнктурних причин ВМО у Львові періоду 1941–1944 рр., за невеликим винятком^{1,5,11,15,17-19}, майже не висвітлюється і в сучасних вітчизняних виданнях та підручниках з історії медицини/фармації^{3,6,16}. Дотепер відсутнє однозначне трактування статусу і рівня медичної та фармацевтичної освіти в окупованому нацистською Німеччиною Львові.

Незважаючи на неоднозначні трактування воєнно-політичних подій 1939 р. в історії України, вони стали знаковими для ВМО ЗУ – місцеве населення українського походження отримало, нарешті, вільний доступ до медичної освіти та медичних професій на своїх землях. До ДСВ, зокрема й через політичні обмеження набору студентів у Львівському університеті, лікарів-українців було обмаль (близько 380 на всю Галичину та Волинь¹⁰). Не вирішували в повному обсязі проблем медичної опіки ні скеровані радянським урядом в ЗУ медичні працівники з інших областей, ні вплив лікарів – утікачів з окупованих Австрії, Чехословаччини, Польщі, військових лікарів розгромленої польської армії, які шукали роботи, але у Львові, оскільки не знали

мови, чим і мотивували відмову працювати у провінції¹⁰. Проблемною була й організація управління охороною здоров'я (ОЗ), оскільки не чисельні місцеві лікарі-українці не мали належного управлінського досвіду, не знали специфіки нової системи влади, адміністрування установ та медичних закладів. Отож, цілком закономірним стало швидке рішення про створення на базі медичного факультету Львівського університету медичного інституту (МІ) за зразком організації ВМО в СРСР.

Реорганізація ВМО відбувалася одночасно із зміною системи адміністрування в ЗУ. Організацією управлінських установ та мережі ОЗ Галичини безпосередньо займався заступник наркома ОЗ УРСР *І. Лук'янчиков*. Завідувачем Львівським облздороввідділом (ОЗВ) спершу був призначений доктор *Мар'ян Панчишин*, який разом із призначеним у грудні 1939 р. новим керівником ОЗВ *Ігнатом Трегубом* відіграв значну роль у створенні ЛДМІ та його кадровому наповненні¹⁰. Підготовчі роботи із створення МІ на пропозицію *М. Панчишина* очолив відомий львівський науковець-мікробіолог *М. Музика*, а організацію відокремлення від Львівського університету та керівництво МІ було доручено *О. Макарченку*, який в листопаді прибув із Харкова «для організації ЛДМІ на базі медичного факультету, виділеного з державного університету у Львові і відданого в підпорядкування Наркомздоров'я УРСР»¹⁰. Отже, ЛДМІ було передано штат, навчальні приміщення та майно медичного факультету, загальний клінічний шпиталь та інші університетські клініки, тому, за ліжковою базою, МІ став одним із найбільших не лише в Україні, але й в СРСР¹⁰.

На сьогоднішній день достовірно не визначено офіційної дати відкриття ЛДМІ. Зокрема, постанова Ради Народних Комісарів про організацію самостійного МІ з лікувально-профілактичним та фармацевтичним факультетами датована 19.02.1940 р.; у львівській газеті «Вільна Україна» від 12.12.1939 р., повідомлялося про відкриття напередодні ЛДМІ з окремим фармацевтичним факультетом (вперше в ЗУ)¹, за іншими даними¹⁷ МІ у Львові був створений в жовтні 1939 р.; вважається також, що заняття на лікарському та фармацевтичному факультетах розпочались 11.12.1939 р., а на базі вже діючих факультетів 1.01.1940 р. було створено Львівський МІЗ; безпосередній учасник створення ЛДМІ *Р. Осінчук*¹⁰ стверджує, що «регулярна навчальна та клінічна праця» почалася 15 грудня 1939 р. Іншою офіційною датою можна вважати 01.12.1939 р., коли було складено

акт відокремлення медичного факультету Львівського університету у самостійний ВМНЗ, підписаний ректором Львівського університету і директором медінституту *О. Макарченком*¹⁵.

Реорганізація Львівського університету з відокремленням медичного факультету, відбувалася без особливого опору з боку адміністрації та професорсько-викладацького складу, представленого, переважно, особами польського походження. Причинами такого беззастережного сприйняття докорінних змін, на наш погляд, були військово-політична ситуація, яка призвела до ліквідації молодої Польської держави й розділу її між двома учасниками ДСВ, закриття на окупованій німцями польській території всіх закладів вищої освіти^{10,20,21}, у зв'язку із цим – певна деморалізація польської частини населення ЗУ. Для українського ж населення возз'єднання з Радянською Україною, з точки зору вищої освіти, означало ліквідацію дискримінаційної політики щодо викладачів та студентів (у Львівському університеті більшість студентів, як і викладацького, становили поляки – існував норматив обмежень прийому студентів не польського походження – *«numerus clausus»*, викладання велося виключно польською). Отож, хоч і не просто було амбітній й патріотично налаштованій університетській професурі й студентам прийняти нову, теж окупаційну відносно щойно розгромленої Польської держави, владу, необхідність переходу на викладання українською чи російською мовою, але історичні й побутові реалії диктували своє і більшість професорсько-викладацького складу медичного факультету склали кістяк новоствореного ЛДМІ (за нашими даними – 44 професори, доценти, керівники клінік медичного факультету залишилися на своїх попередніх посадах). Відмовились від викладання в ЛДМІ професори *Гіллярович, Косковскі, Поратинські, Рібенбауер, Фулінські, Кременевскі, Кульчицькі*; з політичних міркувань не був допущений до викладацької роботи, а відтак арештований, завідувач кафедри внутрішніх хвороб проф. *Р. Ренцкі*; у зв'язку із ліквідацією кафедри історії медицини, не знайшлося належного місця праці для проф. *В. Зембіцкі*, однак його залишили у штаті МІ¹. Для українського ж населення відкривалися певні перспективи, тому організація ВМО за радянським зразком заперечень не викликала і медична інтелігенція, батьки потенційних студентів-українців, із перших же днів активно підтримала створення МІ у Львові. Отож, вже у I-му навчальному році в ЛДМІ 933

студенти навчалися на лікувальному факультеті, 201 – на фармації¹; на I-ий курс зараховано 344 осіб¹⁰ (за іншими даними³ у 1940 р. в ЛДМІ нараховувалось 1713 студентів). Слід зауважити, що дані інформаційних джерел щодо складу студентів, як і деякі інші, є доволі суперечливими. Зокрема, *І.Шаніро*¹⁷ зазначає, що у 1939/40 навчальному році в ЛДМІ числилось 1139 студентів, з них 795 – на старших курсах; впродовж 1939–1941 рр. отримали дипломи 495 лікарів та близько 100 провізорів (ст.42). При подальшому викладі матеріалу вказується інша кількість студентів: 1068 у 1939/1940 навчальному році та 1444 – у наступному (ст.51), а сумарна кількість випускників за 2 довоєнні роки – лише 228 (ст. 55)¹⁷.

Затверджений штат ЛДМІ передбачав 231 посаду професорсько-викладацького складу, зокрема, 40 професорів та 37 доцентів, однак, заповненими на початках були лише 20 професорських та 118 посад доцентів і асистентів, а вже станом на червень 1941 р. укомплектованість МІ досягла 97,8%¹. За даними, отриманими із опрацьованих джерел^{1,2,5,10,11,12,13,15}, нами складено поіменний список викладачів ЛДМІ періоду 1939–1941 рр., до якого увійшли 74 особи (*знаходиться в редакції журналу*).

Перший, довоєнний, період ЛДМІ завершився випуском лікарів та провізорів якраз напередодні окупації України фашистською Німеччиною. За 2 довоєнні навчальні роки дипломи ЛДМІ отримали 495 лікарів і близько 100 провізорів¹⁹. На жаль, політичні репресії 1940–1941 рр., примусова мобілізація студентів до Червоної Армії не оминули й ЛДМІ, що не лише зменшило наповненість інституту, але й мало, на нашу думку, вплив на політичні настрої студентів у близькому майбутньому. Слідом за арештами членів Комуністичної партії ЗУ, місцевої інтелігенції був заарештований відомий у Львові професор клініки внутрішніх хвороб *Р. Ренцкі*, пізніше – лікар-дерматолог *М. Дубовий*, почалися репресії серед студентів – у так званому «процесі 59-ти» заарештовано й засуджено до смертної кари 42 студентів ВМНЗ, 19 із них відразу ж розстріляно, серед них – студентки ЛДМІ *Д. Коверко, Я. Якимечко, студенти О. Булка, Б. Старко, П. Шенгер, С. Думанський*. 25 червня, перед самим вступом німецьких військ до Львова, військовим трибуналом був засуджений до розстрілу заступник декана фармацевтичного факультету *Петро Мельничук*, 26 червня арештовані головний бухгалтер інституту *Григорій Кухар*, голова студентського профкому *Іван Са-*

вка, дехто із студентів, замордовано помічника директора інституту *Євстахія Струка*^{1,5,10}.

Не могла не залишити політичних наслідків й аналогічна поведінка німецьких окупантів. Вже у перший тиждень свого правління нацистами були арештовані й страчені близько 40 професорів, науковців Львова, серед них: професори-хірурги *Т. Островський*, *В. Добжанецький*, професор-педіатр *С. Пролгульський*, завідувачі терапевтичних кафедр проф. *Я. Грек*, проф. *Р. Ренцкі*, професор гінекології *С. Мончевський*, судовий медик проф. *В. Серацький*, академік *А. Цешинський*, лауреат Міжнародної премії Міллера доцент офтальмології *Ю. Гжендзельський*, відомі хірурги *А. Соловей*, *С. Руфф*, *Г. Гіларович*, засновник станції переливання крові; разом із сином *Єжи*, асистентом кафедри мікробіології, загинув вчений-патолог проф. *В. Новицький*; здогадуючись про розстріли отруївся разом із дружиною та донькою доктор *Ауербах*, під час арешту отруївся й засновник кафедри фізіології Львівського університету *Адольф Бек*^{1,5,11,17-19,20}. За іншими даними^{1,5} *А.Бек* загинув у варшавському гетто^{1,5}.

На такому тлі починався наступний період в історії ВМО у ЗУ. Стрімке просування німецько-радянського фронту на схід, відсутність директив та планів евакуації закладів освіти, мобілізації студентів та персоналу ЛДМІ до лав Червоної Армії спричинила до того, що більшість професорсько-викладацького складу, значна частина студентів, які роз'їхались після завершення семестру, опинилися на окупованій території. Із встановленням німецького адміністрування у Львові гостро стало питання відновлення вищої освіти. Підготовка фахівців на окупованих землях не входила до планів Рейху, різко негативно ставився до цього генерал-губернатор Польщі, куди увійшла й Галичина, генерал *Франк*²⁰. Все ж таки, восени 1941 р. адміністрація дистрикту Галичина, на відміну від решти території генерал-губернаторства, отримала дозвіл на відновлення медичної, фармацевтичної, ветеринарної, торговельної освіти, підготовки фахівців інженерних спеціальностей. Умовами відкриття ВНЗ були: виключно німецьке адміністрування, відповідність навчальних програм німецьким, викладання німецькою мовою. Завдяки зусиллям і особистим контактам проф. *М. Панчишина*, д-ра *А. Подолінського* та інших було отримано дозвіл на відновлення медичної та фармацевтичної освіти на базі факультетів ЛДМІ. Керівниками («комісаричними» дире-

кторами) цих закладів ВМО було визначено, звичайно, ж німців: доцента *К. Шульце* та проф. *К. Бодендорфа*^{11,20}. За задумом *К. Шульце*, на базі ЛДМІ мала бути створена Медична академія. Свідченням цьому можуть бути його листи від 4.09.1941 р., адресовані колишнім викладачам ЛДМІ (*Мучій, Подолінський, Максимонько, Парфенович, Малісь, Попельські, Гроер, Груца, Марковські, Альберт*), з офіційними пропозиціями щодо викладацької роботи в Державній медичній академії Львова (*Staatliche Medizinische Akademie in Lemberg*)²⁰. Однак, цей задум реалізувати не вдалося, отож, як і інші заново відкриті у Львові ВНЗ (політехнічний, ветеринарної медицини, торговельний), заклади ВМО отримали статус і назви «державні інститути»: *Staatliche Medizinische Institute* (державний МІ), *Staatliche Pharmaceutische Institute* (державний фармацевтичний інституту)^{11,20}.

Потребує уточнення дата відновлення ВМО в окупованому Львові. За одними даними¹⁵ державний МІ з фармацевтичним факультетом було відкрито на базі ліквідованого ЛДМІ 2.03.1942 р. Сучасник тих подій, пізніше – доцент МПФК, ЛДМІ, *Z. Albert*²⁰, стверджує, що нарадою директорів львівських вищих шкіл 22.1.42 р. було ухвалено розпочати заняття з 1.04.1942 р., однак, ще 2.03.1942 р. розпочались заняття в Державному фармацевтичному інституті (*Staatliche Pharmaceutische Institute*), перейменованому з 20 травня на Державні фармацевтичні фахові курси (*Staatliche Pharmaceutische Fachkurse*), в медичному ж інституті початок занять було перенесено на 14 квітня, коли й відбулося офіційне відкриття. Очевидно, фармацевтичний заклад ВМО якийсь час існував самостійно. Відомо^{11,20}, зокрема, що наприкінці липня – на початку серпня тут проводилось повторне екзамнування студентів-фармацевтів, що вимагалось окупаційною адміністрацією для студентів, які навчалися у довоєнний період і претендували на продовження навчання на старших курсах, а також нострифікація виданих на території СРСР та Польщі дипломів магістра фармації (до 15 вересня 1942 р. цим скористалися 33 випускники-провізори)^{11,15}. У МІ ці процедури розпочалися пізніше. Інший сучасник, один із організаторів ЛДМІ та МПФК, *Р.Осінчук*¹¹, вважає, що МІ відновив свою діяльність у січні 1942 р., а 14 квітня мало місце лише офіційне відкриття закладу ВМО під назвою *Staatliche Medizinische Institute*, який, «з приєднанням 10 листопада 1942 р. фармацевтичного інституту», остаточно сформувався й отримав офіційну назву

Staatliche Medizinisch-Naturwissenschaftliche Fachkurse (Державні медичні й природничі фахові курси). За іншими даними¹⁵ перейменування відбулося ще 6.09.1942 р., а фармацевтичний відділ функціонував у складі природничого (*Naturwissenschaftliche*) факультету до моменту ліквідації МПФК у 1944 р. Все це діялось на вимогу одного із нацистських злочинців, засуджених Нюрнберзьким судом до страти, генерал-губернатора окупованої Польщі *Ганса Франка*, згідно якої з 20.05.1942 р. львівські ВНЗ за статусом, отже й назвами, мали бути понижені до «фахових курсів»^{11,20}. Отож, об'єднаний медично-фармацевтичний медичний заклад освіти у Львові отримав офіційну назву *Staatliche Medizinisch-Naturwissenschaftliche Fachkurse Lemberg* – Державні медично-природничі фахові курси Львова, яку носив аж до приходу радянських військ^{11,15,20}). Проте, у текстах документів МПФК 1942-1944 рр., на відтисках печаток і штампів фігурують: інститут (*Institute*), фахові курси (*Fachkurse*), «відділ» (*Abteilung*) – медичний, природничий, фармацевтичний^{5,15}. У розпорядженні автора є оригінал довідки (німецькою) від 24.03.1944 р., виданий «слухачці інституту Державних медичних фахкурсів» Костюк Дарії, з гербовою печаткою із написом «Державний інститут» (рис. 1), а також складений 19.09.1945 р. радянською нотаріальною конторою переклад із залікової книжки цієї студентки МПФК (рис. 2), який слугував підставою для зарахування на 2-й курс Станіславського МІ. У цьому документі заклад ВМО значиться як «Державні медичні інститути. Львів»²². Отож, в СРСР, повоєнній Польщі МПФК трактувалися як заклади ВМО, студенти, з МПФК зараховувались на наступні курси (семестри) медичних та фармацевтичних факультетів без перескладання

іспитів²⁰, а назва закладу офіційно перекладалася з німецької як «медичний інститут».

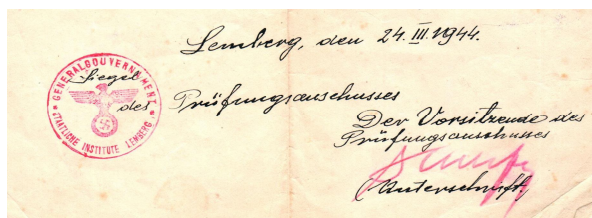

Рис. 1. Фрагмент фотокопії документа МПФК з печаткою із написом «Державний інститут. Львів»²².

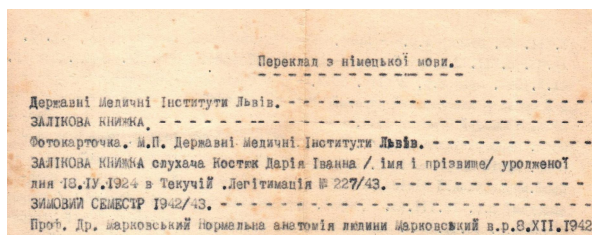

Рис. 2. Фрагмент фотокопії документа МПФК з написом «Державні медичні інститути. Львів»²².

Не встановлено, на яких засадах зараховувались студенти МПФК в університети Європи, але те, що більшість із верифікованого нами поіменного переліку студентів продовжували вищу освіту в еміграції, закінчували навчання в різні роки, починаючи із 1946 р. (тобто, зараховувались вже на старші курси), засвідчує, що в університетах Німеччини та Австрії отриману у Львові освіту трактували як незакінчену вищу медичну (фармацевтичну). Дані про продовження ВМО після закриття МПФК та подальше працевлаштування за фахом наведені у табл. 1.

Таблиця 1. Студенти, які продовжили навчання після МПФК та працювали за фахом в еміграції (n=217)

Продовжили навчання (n=150)		Працювали в еміграції за фахом (n=112)	
СРСР репресовано	38 (25,3%)	Загальна практика, сімейна медицина	35
Навчалися в еміграції	112 (74,7%)	Хірургічні спеціальності	19
Німеччина	69	Анестезіологія	16
Австрія	32	Фармація	9
Польща, Чехословаччина	6	Неврологія, психіатрія	16
Інші країни	5	Інші спеціальності	17

Нами встановлено, що в історично-мемуарній праці *Р.Осінчука*¹¹ згадуються, прізвища 158 професорів, доцентів, асистентів, ординаторів клінік, зокрема, 73 професори, доценти, асистенти – магістри фармації, які виклада-

ли на кафедрах та в клініках МПФК. За особовими ж справами тут числилось 136 наукових працівників: 114 на медичному відділі, 8 – на фармації та 14 – на міждисциплінарних кафедрах, спільних для медицини і фарма-

ції²⁰. Зібрані нами із різних джерел^{1,2,4,5,11,12,13,15,20} дані засвідчують, що за час існування МПФК до викладання було залу-

чено не менше, як 168 осіб професорсько-викладацького складу, зокрема, 47 професорів, 20 керівників клінік і доцентів (табл. 2).

Таблиця 2. Професорсько-керівний склад теоретичних кафедр ЛДМІ (1940-1941 рр.) та МПФК (1942-1944 рр.)*

Кафедра, курс, клініка	Завідувачі кафедр, професори кафедр (1940-1941 рр.)	Завідувачі кафедр, професори кафедр (1942-1944 рр.)
Нормальної і топографічної анатомії	проф. Марковські Ю. А.	проф. Марковські Ю.А.
Патологічної анатомії	проф. Новіцкі В.В.	проф. Новіцкі В.В.
Гістології	проф. Ялови Б.	проф. Ялови Б., доц. Мучій Т.
Фізіології	проф. Вержуховські М.	проф. Вержуховські М., проф. Попов Н., проф. Радзимовська В.
Патологічної фізіології	проф. Франке М.	доц. Шустер Г., проф. Франке М.
Медицини спорту і праці		доц. Собчук Б.
Біохімії (фізіологічної хімії)	проф. Парнас Я.	проф. Барановські Т.
Органічної хімії	проф. Остерн П.	
Загальної і неорганічної хімії	проф. Геллер Ю.	доц. Вертипорох Є., проф. Монастирський
Хімії аналітичної		проф. Монастирський
Судової/токсикологічної та аналітичної хімії	доц. Вестфалевич М.	доц. Вестфалевич М.
Судової медицини	проф. Серадзкі В.Я. проф. Додледж Ю.	доц. Попельські Б.
Мікробіології	проф. Гонсьоровські Н.	проф. Гонсьоровські Н.
Гігієни і бактеріології	проф. Штойзінг З.К	проф. Штойзінг З.К.
Фізики	проф. Ластовецький А.	проф. Ластовецький А. доц. Мачук Ю.
Ботаніки		доц. Мриць О.
Фармакогнозії	проф. Вільчинські Т.	проф. Вільчинські Т.
Фармакології	проф. Вольтер С.	проф. Дадлез Ю.
Фармацевтичної хімії	проф. Бобранські Б.	проф. Бодендорф К., проф. Вертипорох Є.
Технології ліків та галенових препаратів	магістр Кржижановські А.	магістр Кржижановські А.
Зоології та науки про спадковість		проф. Бригідер В., проф. Ветухів М.
Хімія харчових продуктів		проф. Турула
Іноземних мов	проф. Глушкевич Т.	проф. Пушкар М.
Марксизму-ленінізму	проф. Качанов М.	
Історії медицини		проф. Зембіцкі В.
Організація аптекарства та аптечне законодавство		д-р Фанзельов
Бухгалтерія		радник Неман

Примітка: * дані інформаційних джерел^{2,4,5,10,11,15,20}

Наведене, на нашу думку, є вагомим підтвердженням статусу МПФК як закладу ВМО. Іншим аргументом може бути й надане МПФК право на нострифікацію дипломів лікаря та провізора, виданих у довоєнний період: у серпні 1942 р. комісією під головуванням проф. Штойзінга було нострифіковано 160 дипломів: 100 – полякам, 55 – українцям, 5 – представникам інших національностей²⁰.

Практично не дослідженою сторінкою з історії ВМО ЗУ залишається студентство МПФК, умови навчання, подальша життєва та фахова доля у складний історичний період

ДСВ та післявоєнних років. Можна вважати, що навіть без врахування мобілізованих до війська та репресованих у 1940–1941 рр., в окупованій Галичині залишилося близько 1000 студентів ЛДМІ. Здавалось би, що відновлення ВМО в умовах воєнного часу, особливостей нацистського окупаційного режиму, заборони вищої освіти на всій території Польщі в ЗУ не мало особливих перспектив. Однак, незважаючи на вимогу адміністрації не розголошувати про відкриття МПФК, вже на I-ий семестр навчання на старших курсах зголосилося близько 600 студентів, які перед тим навчалися в ЛДМІ, а також із закритих

окупаційною владою університетів Польщі^{10,11,15,20}, згодом на 1-й курс було зараховано 550 абітурієнтів²⁰. Очевидно, що для деякого мотивами вступу до ВНЗ було звільнення від примусових робіт, вивезення на німецькі землі¹¹. Із зібраного нами, далеко не вичерпного, поіменного списку із 217 студентів відновили навчання на МПФК: 51 (23,5%) студент ЛДМІ, 7 – Познанського університету (С. Гамула, Р. Керницький, Т. Крупа, А. Мацюрак, М. Мігоцький, І. Сомотулка, Т. Чоган, Г. Щербанюк), 4 – Віденського (Б-З. Гук, М. Дейчаківський, Я. Крив'як, М-Г. Сасик), студенти Празького, Краківського, Данцігського університетів (В. Бартошко, Я. Рожановський, І. Смаль, Р. Стеткевич, М. Фостяк, Т. Чуй), Львівської політехніки (О. Снлик), а також МІ Вінниці (Г. Шимонович, О. Зеленюк), Києва (О. Засідатель), Харкова

(Ю. Мовчан), колишні студенти Львівського університету^{2,4,5,7,12,13}.

З опублікованих матеріалів^{1,4,5,7-13,20} важко встановити реальну кількість студентів МПФК, які навчалися впродовж 1942–1944 рр. (табл. 3). Зокрема, за інформацією тодішнього «неформального декана» МПФК Р. Осінчука¹¹ упродовж 5-ти семестрів на МПФК навчалось близько 1500 студентів, впродовж лише 1942 р. було зараховано близько 1000 студентів: 600 на перший та 400 на вищі курси медицини і 130 – на фармацію¹¹, за іншими даними²⁰ перший набір складав 200 студентів, серед яких – 84 поляків, а на вищі курси – близько 350. У 1943 р., очевидно, у зв'язку із зупиненням діяльності закладів ВМО у Києві та Вінниці, МПФК було надано право на зарахування на 1-й курс до 10% студентів з рейхскомісаріату «Україна»²⁰.

Таблиця 3. Склад студентів МПФК у 1942–1943 рр.

	За даними Р. Осінчука ¹¹	За даними Я. Ганіткевича ¹	За даними Z. Albert ²⁰	
			Усього	Поляки
Усього студентів (1943 р.)	1500	1577	1700*	322
Зараховано на 1 курс (1942 р.)	1000		близько 550	
Фармацевти:				
▪ зараховано (1942 р.)	130	68		
▪ навчалось (1943 р.)	125	138	137	більшість
Отримали дипломи у 1942–1943 рр.		143	83	не менше 50
Нострифіковано дипломи (1942 р.)		160	160	100
▪ фармацевтам			33	

Примітка: * розрахункові дані (55 студентів-українців зголосилися до дивізії «Галичина», що складало 4%)²⁰

За встановленими біографічними даними 217 студентів МПФК більшість із них (34,1%) були вихідцями із Львівщини та Дрогобиччини (зі Львова – 21, 9,7%), майже 40% – Тернопільщини та Станіславщини, 15 – Волині, Закарпаття, Буковини, із-за меж Західної України навчалось 6 студентів. Значна частина студентів (близько 39%), зокрема 15 студентів-фармацевтів, у 1943–1944 рр., співпрацювали з осередками Українського Червоного Хреста та медичною службою Української Повстанської Армії, а 22 студенти-медики та 5 фармацевтів загинули впродовж 1944–поч. 50-х рр.^{4,7-9}. 120 студентів із цього переліку емігрували з України, з яких 112 продовжили навчання в університетах Європи, переважно, Німеччини, Австрії, Польщі. Більшість із них наприкінці 40-х рр. подалася до США та Канади (табл. 1.), 38 студентів МПФК, продовжили навчання у медичних інститутах СРСР (переважно, Львівському та Станіславському), а щонайменше 17 були репресовані впродовж 1945–

1952 рр.^{1,2,4,5,7-13} Пізніше, після завершення ДСВ, баварське Міністерство освіти студентам-емігрантам та випускникам МПФК видавало офіційні довідки про відповідність навчальних програм МПФК програмам державних медичних факультетів Німеччини, що дозволяло продовжувати навчання або, після 6-місячних курсів, приступати до роботи за фахом у США¹¹. Цей факт є ще одним аргументом щодо статусу МПФК як закладу ВМО. Високий рівень навчального процесу МПФК та отриманої освіти засвідчує й те, що 20 колишніх студентів були удостоєні професорських звань як в УРСР (О. Винницький, Ю. Децик, С. Кім, Ю.-Р. Коморовський, Д. Макар, Р. Рудий, Л. Січкоріз, М. Шеремета), так і в західних університетах, а проф. Павло Пундій з 1996 р. є почесним професором Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького^{1,5,12,13}.

За 2 роки існування МПФК завершили навчання та отримали дипломи МПФК 143 студенти^{2,5,11-13}. Диплом-свідоцтво («Beschail-

nigung») виписувався на фірмовому бланку МПФК німецькою мовою, де вказувалось, що випускник «... склав усі прописані іспити з галузі медицини-фармації», засвідчувався підписом директора та печаткою. На підставі цього документа і однорічної шпитальної практики Краківське управління здоров'я видавало своє посвідчення, яким уповноважувалось право на лікарську практику, але лише на території генерал-губернаторства¹¹. Із зібраного нами, далеко не повного, переліку випускників МПФК (*знаходиться в редакції журналу*) встановлено, що на теренах Галичини починали працювати лікарі *Р. Керницький, М. Орловський, Я. Рожановський, Р. Стеткевич*, які емігрували на Захід, серед загиблих у 1947–1950 рр. числяться лікар *Надія Цмайло-Кульчицька*, дипломовані фармацевти *Любов Верес* («Ірма»), *Ярослав Солган* («Нехрист»), *Олександра Гуньовська*; серед репресованих – *Л. Василик, Я. Михалевська*⁷⁻⁹.

Перед відступом німецької армії з території України було прийняте рішення про завершення навчань 22.03.1944 р. та евакуацію майна й професорсько-викладацького складу МПФК до Кракова. Офіційно на евакуацію було визначено 4-х німців, 75 українців і 30 поляків. Усім, хто мав намір залишити Львів, у т.ч. й студентам, видавалися посвідчення про приналежність до МПФК, виписки із залікових книжок¹¹ (рис. 1). «Український Допомоговий Комітет» розпочав спорудження у Кракові бараків для студентів²⁰. Попри все, тривало навчання, складалися іспити: останні іспити на фармації відбулися 21 липня – за 6 днів перед вступом радянських військ до Львова²⁰. У підсумку: практично всі професори та доценти, більшість асистентів та студентів українського походження подалися не до Кракова, а через Словаччину, Австрію – далі на захід. Натомість більшість професорсько-викладацького складу та студентів польського походження залишилися у Львові і склали основу вдруге створеного у 1944–1945 рр. ЛДМІ. У подальшому, із встановленням післявоєнних кордонів між СРСР та Польщею та процесами репатріації польського та українського населення, весь професорсько-викладацький склад польського походження, за винятком проф. *М. Вестфалевича*, впродовж 1946–1947 рр. перемістився до відновлених університетів Польщі (переважно до Вроцлава, Познані, Кракова)^{5, 10-13}.

Наведені дані, на нашу думку, переконливо засвідчують, що МПФК, незважаючи на присвоєну окупаційною владою принизливу назву «медичні і природничі фахові курси»,

були закладом ВМО з 2-ма факультетами – медичним та фармацевтичним, закладом, який упродовж короткого часу свого існування в особливо несприятливих умовах війни, окупації, підпільного протиборотства, спромігся втримати традиції та вимоги ВМНЗ, належний рівень фахової підготовки студентів.

Таким чином, відкриття на базі Львівського університету ЛДМІ з медичним та фармацевтичним факультетами було знаковою подією не лише вітчизняної ВМО, а й культурного та національного розвитку України. Вперше в ЗУ молодь українського походження отримала вільний доступ до медичної освіти та медичних професій, а дипломовані медики – до викладацької роботи. Особливістю ЛДМІ періоду 1939–1941 рр., стало вдале поєднання традицій, досвіду й наукового потенціалу, привнесених з медичного факультету Львівського університету, з новими умовами адміністрування – вперше як самостійного закладу ВМО. Львівські МПФК, як і інші заклади медичної освіти в окупованій нацистською Німеччиною Україні (Київський, Вінницький МІ, медичні факультети Дніпропетровського та Одеського університетів), були закладом ВМО, в якому викладали майже 50 професорів з досвідом роботи у Львівському університеті, університетах, інститутах та клініках Відня, Києва, Дніпропетровська, Харкова, Москви. Навчальні програми МПФК, адаптовані до умов воєнного часу, відповідали вимогам до навчальних програм університетської медичної освіти європейських університетів та МІ СРСР, що давало можливість студентам завершувати навчання та працювати за фахом, здобувати вчені звання в Україні та за її межами. Доручивши нострифікацію дипломів, виданих університетами Познані, Вільно, Варшави, Кракова, Відня, Праги, ЛДМІ, навіть окупаційна нацистська влада, яка не бажала освіченості підневільних народів, всіяко припиняла статус освітніх закладів Галичини, визнавала статус МПФК як закладу ВМО. Львівські МПФК зберегли спадкоємність ВМО на ЗУ, у короткому проміжку часу (1942–1944 рр.) підготували плеяду майбутніх лікарів та провізорів, у зв'язку з історичними обставинами, – переважно для країн Європи, Америки, Австралії. Велика когорта вихованців МПФК потерпіли, а то й загинули, на фронтах ДСВ, у повстанській службі здоров'я, тюрмах та таборах НКВС. Попри значні втрати викладацького складу та студентів, знищення інститутського майна, архівів, зумовлені, зокрема, «псевдоевакуацією» до Кракова, МПФК були вагомим підґрунтям

для швидкого відновлення ЛДМІ та його становлення як одного із провідних МІ Укра-

їни та СРСР.

Висновки:

1. Історія вищої медичної освіти на західноукраїнських землях періоду Другої світової війни є малодослідженою, як вважається, – через втрату документальної джерельної бази. Однак, аналіз окремих інформаційних джерел засвідчує актуальність пошуку архівних матеріалів медично-природничих фахових курсів в архівах Республіки Польща.
2. Державні медично-природничі фахові курси у м. Львові були закладом вищої медичної освіти і одним із історичних

етапів безперервної медичної освіти в Західній Україні, продовжували традиції медичного факультету Львівського університету, медичного та фармацевтичного факультетів Львівського державного медичного інституту. Професорсько-викладацький склад, навчальні програми та рівень підготовки студентів медично-природничих фахових курсів відповідали вимогам до закладів вищої медичної освіти СРСР, Європейських та Північноамериканських університетів.

Література:

1. *Ганіткевич Я.* Історичні етапи найстаршого в Україні Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького / *Я. Ганіткевич* // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2012. – №3. – С.106-116.
2. *Ганіткевич Я.* Українські лікарі. Бібліографічний дов. Кн. 3. Учасники національно визвольної боротьби та українського державотворення. Репресовані та реабілітовані лікарі України. НТШ, ВУЛТ / *Я. Ганіткевич, П. Пундій.* Наук. ред. *Любомир Пиріг.* – Львів, 2008. – 428 с.
3. *Голяченко О.* Історія медицини / *О. Голяченко, Я. Ганіткевич* – Тернопіль: ЛПЛЕЯ, 2004. – 248 с.
4. *Дейчаківський М.* Життя-буття студента медицини у Львові в 1942-44 роках. На визвольних стежках Європи [Електронний ресурс] / *М. Дейчаківський.* – Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/muk/r01>
5. *Зіменковський Б.* Професори Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: 1785–2009 / *Б. Зіменковський, М. Гжегоцький, О. Луцук.* – Львів, 2009. – 452с.
6. Історія фармації України / *Р.В. Богатирьова, Ю.П. Спіженко, В.П. Черних [та інші.]* – Х.: Прапор, Вид-во УкрФА, 1999. – 799с.
7. *Кравець А.* Медики у визвольних змаганнях українського народу (Від Українського Червоного Хреста до Служби Здоров'я УПА) / *А. Кравець* // Львів: Галицька видавнича спілка, 2010. – Випуск 14. – 178 с.
8. *Криськів В.* Медично-санітарна служба в УПА-Захід / *В. Криськів.* – Стрий, ДП Видавничий дім «Укрпол», 2008. – с.195.
9. Медична опіка в УПА. Літопис Української Повстанської Армії. Том 23 / Під ред. *М. Ріпецького.* – Торонто-Львів: Спільне українсько-канадське в-во «Літопис УПА», 1992. – 479с.
10. *Осінчук Р.* Вибух Другої світової війни та перша большевицька окупація Західної України (1939-1941 рр.) / *Р. Осінчук* // Лікарський збірник. Нова серія. Т.IV. Львів – Нью-Йорк, 1996. – С.44-74.
11. *Осінчук Р.* Німецька окупація Західної України (1941-1944) / *Р. Осінчук* // Лікарський збірник. Нова серія. Т.IV. Львів – Нью-Йорк, 1996. – С.79-106.
12. *Пундій П.* Українські лікарі. Бібліогр. довідник. Кн. 1. Естафета поколінь національного відродження / *П. Пундій.* Лікар. зб. Заснов. Євгеном Озаркевичем у 1898 р. Н. С. Т. II. Кн. 1. : / Редкол.: *М. Бойко* [та інші.], – Львів-Чикаго: НТШ у Львові, 1994. – 328 с.
13. *Пундій П.* Українські лікарі. Лікарі діаспори та їх діяльність для рідного краю / Біобібліогр. довід. / *П. Пундій* // Лікар. зб. Заснов. Євгеном Озаркевичем у 1898 р. Н. С. Т. Кн 2. / Гол. ред.: *Я. Ганіткевич*; Редкол.: *П. Джуль* [та інші.], – Львів-Чикаго: НТШ у Львові, 1996. – 448 с.
14. *Сингалевич Н.* К истории фармацевтического образования на территории западноукраинских земель / *Н. Сингалевич* // К истории медицины на Украине. Львов, 1961. – С.288-299.
15. Сув'язь поколінь. Фармацевтичний факультет Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. 1853-2009 / *Б.С. Зіменковський, Т.Г. Калинюк, Р.Б. Лесик* [та ін.]. – Львів, Наутілус, 2009. – 532с.
16. *Сятиня М.Л.* Фармацевтична справа в Україні: Минуле. Сьогодення. День прийдешній / *М.Л. Сятиня.* – К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – 334 с.
17. *Шапиро И.Я.* Из истории медицинского образования в западных областях Украины и на Буковине / *И.Я. Шапиро.* – Из-во Львовского университета, 1957. – 62 с.
18. *Шапиро И.Я.* Очерки по истории Львовского медицинского института / *И.Я. Шапиро.* – Львов, 1959. – 227 с.

19. *Шapiro И.Я.* Развитие высшего медицинского образования и медицинской науки в Западных областях Украины, на Буковине и Закарпатье в XVI–XX вв. (1595–1965 гг.) / *И.Я. Шапиро*. – Автореф. дис. д.мед.н., Киев, 1965. – 37 с.
20. *Albert Z.* Lwowski wydział lekarski w czasie okupacji Hitlerowskiej 1941–1944 / *Z. Albert*. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lwow.home.pl/lek/albert>
21. *Bolechowski F.* Tajne nauczanie chorob wewnętrznych w latach 1939–1945 na terenie których ówczesnych zdarzeń oraz osobistych wspomnień / *F. Bolechowski*. Tajne nauczanie medycyny i farmacji w latach 1939–1945 Pod red. doc. dr. med. A. Dawidowicza. Warszawa: Państwowy zakład wydawnictw lekarskich, 1977. – S.9–73
22. Матеріали архіву автора.

УДК 61.378(477.83)«1939/1944»

ВЫСШЕЕ МЕДИЦИНСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ВО ЛЬВОВЕ: 1939 – 1944 ГОДЫ

А.Л. Федущак

Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого, Кафедра клинической фармакологии, фармакотерапии и медицинской стандартизации, г. Львов, Украина.

Резюме. Собраны, систематизированы и проанализированы данные относительно становления и условий функционирования высшего медицинского образования на западно-украинских землях после воссоединения с УССР и во время немецкой оккупации, о профессорско-преподавательском составе и студентах Львовского государственного медицинского института (1939–1941 гг.) и Государственных медицинских профессиональных курсах (1942–1944 гг.). За биографическими данными отслежено профессиональную и жизненную судьбу более 200 студентов медицины и фармакологии, которые обучались в оккупированном Львове. Доказано, что Государственные медико-естественнонаучные профессиональные курсы во Львове были учреждением высшего медицинского образования, которое продолжило традиции образования Львовского государственного медицинского института начала 40-х гг. и стало основанием его возрождения в первые послевоенные месяцы.

Ключевые слова: история медицинского образования, высшие медицинские учебные учреждения Львова, Государственные медико-естественнонаучные профессиональные курсы во Львове (Staatliche Medizinisch-Naturwissenschaftliche Fachkurse Lemberg), медицинская служба УПА, львовские студенты в эмиграции.

UDC 61.378(477.83)«1939/1944»

HIGHER MEDICAL EDUCATION IN LVIV DURING 1939–1944 YEARS

A.L. Fedushchak

Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Department of clinical pharmacy, pharmacotherapy and medical standardization, Lviv, Ukraine

Summary: There was collected, summarized and analyzed information about becoming and circumstances of higher medical education functioning on the Western Ukrainian lands after reuniting with the USSR and during the German occupation, about teachers and students of the Lviv State Medical Institute (1939–1941) and the State Medical Natural Professional Courses (1942–1944). According to biographical facts it was recreated professional life and fate of more than 200 doctors and pharmacists, who studied in occupied Lviv. The author proved that the State Medical Natural Professional Courses in Lviv were establishment of higher medical education, which continued educational traditions of Lviv State Medical Institute at the beginning of 40-th years in XX century and became the basis for its reconstruction in the first few postwar months.

Keywords: history of medical education, higher medical establishments in Lviv, Lviv State Medical Natural Professional Courses (Staatliche Medizinisch-Naturwissenschaftliche Fachkurse, Lemberg), medical service of Ukrainian Insurgent Army, Lviv students in exile.

Надійшла до редакції 18.10.2012 р.